

דרכו של אברהם לאמונה בבורא עולם

"אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברהם והוצאתו מאור פשדים ושמת שמו אברהם: ומצאת את לבבו נאמן לפניך" (נחמיה ט).¹

בראשית רבה ל ה, פרשת נח²

"נח איש צדיק תמים היה בדורותיו" ... אמר ר' יוחנן כל מי שנאמר בו "היה", הוא תחילתו והוא סופו.³ השיבוהו: והרי כתוב: "אֶחָד הָיָה אַבְרָהָם וַיִּירֶשׂ אֶת הָאָרֶץ" (יחזקאל לג כד) – מעתה הוא תחילתו והוא סופו? אמר להם: אף היא אינה שבירה.⁴ (רבי לוי בשם ריש לקיש אמר: בן גי' שנים הכיר אברהם את בוראו וכו'). ר' חנינא ור' יוחנן תרווייהון אמרין: בן ארבעים וחי' שנה הכיר אברהם את בוראו, ומה אני מקיים "היה"? שהיה מתוקן להדריך כל העולם כולו בתשובה.⁵

בראשית רבה לח יג, פרשת נח

"וימת הרן על פני תרח אביו". אמר ר' חייא בנו של ר' אדא מיפו:⁶ תרח עובד צלמים היה.⁷ פעם אחת יצא למקום אחד, הושיב אברהם מוכר תחתיו. היה בא אדם ומבקש לקנות, והיה אומר לו: בן כמה שנים אתה? והיה אומר: בן חמישים או שישים. אמר לו: וי לאותו האיש, שהוא בן שישים והוא רוצה להשתחוות לבן יום אחד!⁸ והיה מתבייש והולך לו. פעם אחת באה אישה אחת טוענת בידה פינך אחד של סולת. אמרה לו: הילך, הקרב לפניהם.⁹ עמד ונטל מקל בידו ושבר את כל הפסלים ונתן את המקל ביד הגדול שבהם. כיון שבא אביו, אמר לו: מי עשה להם כך? אמר לו: מה אכפור לך? באה אישה אחת טעונה פינך אחד של סולת ואמרה לי: הילך, הקרב לפניהם. הקרבתי לפניהם. זה היה אומר: אני אוכל תחילה וזה אומר אני אוכל תחילה. עמד הגדול שבהם ונטל את המקל ושברם. אמר לו: מה אתה משטה בי? וכי יודעים הם?¹⁰ אמר לו: ולא ישמעו אוזניך מה שפיך אומר?¹¹

¹ במקרא אין שום רמז או זכר לתהליך שבו אברהם מגלה את האמונה בקב"ה, בבורא עולם. ראה סוף פרשת נח ותחילת פרשת לך לך שלנו. מהמקרא עולה שהאמונה, התגלות ה' והבטחותיו, באים בהדרגה במהלך חיי אברהם ומסעייו בארץ כנען ומחוצה לה. בחרנו בפסוק מספר נחמיה על מנת להראות שגם בסוף המקרא, כך היא הבנת הדברים: ה' בוחר באברהם, מוציאו מאור כשדים, משנה את שמו ואז מוצאו נאמן לפניו. וכבר נגענו בדברים שנביא להלן בדברינו [מי מצא את מי](#) בפרשה זו, אך תקוותנו שיקויים בנו: אי אפשר לבית המדרש בלא חידוש (חגיגה ג ע"א)..

² מדרש זה הוא על נח וממנו הוא נדרש לאברהם. המדרש על אברהם נמצא בבראשית רבה סד פרשת תולדות: "עקב אשר שמע אברהם בקולי. רבי יוחנן ורבי חנינא תרווייהון אמרי: בן ארבעים ושמונה שנה הכיר אברהם את בוראו. ריש לקיש אמר: בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו מנין עק"ב שמע אברהם בקול בוראו". אברהם חי 175 שנה, הורד מהם 3 ותקבל 172 כמנין עק"ב שנים של אמונה.

³ תמיד היה במצב זה, לפני המבול ואחריו. המבול לא משאיר את רישומו על נח ולא משנה את צדקותו (אמונתו?). האם אפשר לדרוש גם זאת לגנאי או לשבח? שים לב שר' יוחנן שדורש לגנאי על "צדיק בדורותיו" (סנהדרין קח א), דורש כאן "הוא תחילתו והוא סופו". האם זו סתירה או השלמה? ראה דברינו [צדיק בדורותיו](#) בפרשת נח. ועד כאן בנח וספיחי המבול, נעבור ללך לך ולאברהם.

⁴ אין זו קושייה. אינך שובר את דבריי.

⁵ והמדרש ממשיך שם בכל אלה ש"היר": אדם הראשון היה מתוקן למיתה, נחש היה מתוקן לפרוענות, קין היה מתוקן לגלות, איוב היה מתוקן ליסורין, נח היה מתוקן לנס, משה היה מתוקן לגואל, מרדכי היה מתוקן לגאולה. ואברהם, הגם שהגיע להכרה בבורא עולם רק בגיל מבוגר, היה מתוקן להדריך את כל העולם בתשובה כבר מינקותו. ראה שכל המדרש הזה הוא על נח "איש צדיק תמים היה".

⁶ בדרך השני-רביעי של אמוראי א"י, המאה השלישית-רביעית, הייתה יפו עיר תורה בה גרו ופעלו תלמידי חכמים לא מעטים שאף זוהו על שם עירם: ר' אדא דמן יפו (כאן ובתענית טז ב ובמגילה טז ב), ר' נחמן דמן יפו (בראשית רבה נג כא), ר' אמי דמן יפו (דברים רבה ואתחנן), ר' אחא ועוד. כאשר שם האב לא מספיק, מוסיפים את שם העיר. והרבה שמות משפחה בימינו הם שמות ערים.

⁷ לא סתם עובד צלמים, אלא סוחר בהם, מתפרנס מתעשיית הפסלים. האם זה אומר משהו על אמונתו של תרח? של המוכר?

⁸ אין כאן רק עניין הפרש הגילים בין הקונה והפסל. מצפים מאדם בוגר שיחשוב בוגר, על רקע זה צריך להבין את המחלוקת לעיל בין ר' יוחנן וריש לקיש, באיזה גיל אברהם הכיר את בוראו. והרמב"ם יתח מוטיב זה עוד, כפי שנראה להלן.

⁹ האם זה היה המנהג של אנשים עניים שאין בידם לקנות פסל שהם משתמשים בשירותי החנות של תרח? ותרח מצדו עסק במכירת ע"ז וגם בהשכרת "שירותי ע"ז"? ועל"פ, אצל האישה הענייה שרק מבקשת "שירות", עומד אברהם במבחן גדול יותר!

¹⁰ וספר תהלים (פרק קטו) ימשיך את הרעיון במילים: "פֶּה לָהֶם וְלֹא יִדְבְּרוּ עֵינֵי לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אֲזַנְיָם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמְעוּ אֶף לָהֶם וְלֹא יִרְחוּ", בעוד שספר דברים (ד כח) יזהיר את בני אברהם שאם יחטאו: "וְעַבְדְּתֶם שָׁם אֱלֹהִים מַעֲשֵׂה יָדֵי אָדָם עֵץ וְאֶבֶן אֲשֶׁר לֹא יִרְאוּ וְלֹא יִשְׁמְעוּ וְלֹא יִאֲכְלוּ וְלֹא יִרְחוּ". אדם שיש לו חמישה חושים, איך זה יסגוד למי שאין לו ולוא חוש אחד? אבל כבר ראינו שחז"ל לא זלזלו בפגאניות וידעו שרבים מהם אינם סוגדים לפסל עצמו, אלא לסמל ולדמות שהוא מייצג - לאיקונין שבו. ראה שמות רבה טו יז אשר הבאנו כבר פעמים רבות. ראה דברינו [והלוא אין בה ממש](#) בפרשת כי תשא, [נעשה אדם](#) בפרשת בראשית ועוד.

נטלו ומסרו לנמרוד, אמר לו נמרוד: נשתחוה לאש. אמר לו אברהם: נשתחוה למים שמכבים את האש. אמר לו נמרוד: נשתחוה למים. אמר לו: נשתחוה לענן שהוא טעון מים. אמר לו: נשתחוה לענן. אמר לו: נשתחוה לרוח שהוא מפזר את העננים. אמר לו: נשתחוה לרוח. אמר לו: נשתחוה לאדם הסובל את הרוח. אמר לו: דברים אתה מספר, אני איני משתחוה אלא לאור.¹² הרי אני משליכך בתוכו, ויבוא אלוה שאתה משתחוה לו ויצילך הימנו.¹³

רמב"ם הלכות עבודת כוכבים פרק א הלכה ג

כיון שנגמל איתן זה התחיל לשוטט בדעתו והוא קטן והתחיל לחשוב ביום ובלילה והיה תמיה: היאך אפשר שיהיה הגלגל הזה נוהג תמיד ולא יהיה לו מנהיג ומי יסבב אותו, כי אי אפשר שיסבב את עצמו. ולא היה לו מלמד ולא מודיע דבר, אלא מושקע באור כשדים בין עובדי כוכבים הטיפשים ואביו ואמו וכל העם עובדי כוכבים והוא עובד עמהם¹⁴ ולבו משוטט ומבין עד שהשיג דרך האמת והבין קו הצדק מתבונתו הנכונה.¹⁵ וידע שיש שם אלוה אחד והוא מנהיג הגלגל והוא ברא הכל ואין בכל הנמצא אלוה חוץ ממנו...¹⁶ וכן ארבעים שנה הכיר אברהם את בוראו.¹⁷ כיון שהכיר וידע, התחיל להשיב תשובות על בני אור כשדים ולערוך דין עמהם ולומר שאין זו דרך האמת שאתם הולכים בה ושיבר הצלמים והתחיל להודיע לעם שאין ראוי לעבוד אלא לאלוה העולם ולו ראוי להשתחוות ולהקריב ולנסך כדי שיכירוהו כל הברואים הבאים... כיון שגבר עליהם

¹¹ הרב אמנון בזק בדבריו: **אברהם והפסילים: בבואה מדרשית לסיפור מקראי (בית המדרש הוירטואלי שליד ישיבת הר עציון)** מציע שהמדרש מרמז כאן לסיפור של גדעון בשופטים פרק ו אשר מנתן את מזבח הבעל ושם יואש אביו הוא אשר משתמש בטיעון שאם אכן אל הוא, שיריב לעצמו, ואתם למה תתעורבו (בניגוד לתרח שמסגיר את אברהם לנמרוד, ראה המשך המדרש). ראה שם: ויקח גדעון עשרה אנשים מעבדיו ויעש כאשר דבר אליו ה' ויהי כאשר ירא את בית אביו ואת אנשי העיר מעשות ימם ויעש לילה: וישפיתו אנשי העיר בבקר והנה נתן מזבח הבעל והאשרה אשר עליו לרתה ואת הפר השני העלה על המזבח הבנוי: ויאמרו איש אל רעהו מי עשה הדבר הזה וידרשו ויבקשו ויאמרו גדעון בן יואש עשה הדבר הזה: ויאמרו אנשי העיר אל יואש הוצא את בנך וימת כי נתן את מזבח הבעל וכי כרת האשרה אשר עליו: ויאמר יואש לכל אשר עמדו עליו האתם תריבון לבעל אם אתם תושיעון אותו אשר יריב לו יומת עד הבקר אם אלהים הוא ירב לו כי נתן את מזבחו: ויקרא לו ביום ההוא ירבעל לאמר ירב בו הבעל כי נתן את מזבחו:

¹² נמרוד היה השליט של אור כשדים ובסופו של דבר סגד, כנראה לאש. האם סתם חברנו אור עם אור? פרי דמיוננו? או שמא משחקי מילים ודמיונו של הדרשן שפתח באש וסיים באור?

¹³ כאן הדיאלוג הוא עם נמרוד ולהלן נראה שדיאלוג זה הוא עם עצמו. האמונה והתרבות החדשים מתפתחות לעתים קרובות, דווקא בדיאלוג והתנצחות עם "העולם הישן" שאותו מבקשים לקעקע. ועכ"פ, התפנית שאברהם עושה בסוף לאדם: "נשתחוה לאדם הטובל את הרוח", היא מפתיעה ודורשת הסבר. אולי מטרתה להביא את הדיאלוג לאבסורד שהאדם יעריץ את עצמו ובכך אולי מתחברת לתופעה שמלכי אותה תקופה, כולל נמרוד, עשו מעצמם אלוהות. בכל מקרה, השווה תפנית זו עם הדיאלוג של אברהם עם עצמו ברמב"ם ובמדרש הגדול בהערה 16 להלן. נשמח מאד לשמוע את הערות והארות דולי המים ושותיהם.

¹⁴ "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו". לא דווקא תרח, כפי שמסבירים כל פרשני ההגדה, אלא גם אברהם! ראה גם בראשית רבה לט ח: "לך לך... לפי שהיה אבינו אברהם מתפחד ואומר תאמר שיש בידי עון שהייתי עובד עבודת כוכבים כל השנים הללו...". וראה בדברינו **ארמי עובד אבי** בפרשת כי תבא שם הראינו שיטות שארמי אובד אבי הוא אברהם. לרמב"ם חשוב לציין שאברהם עצמו עבד עבודת כוכבים בצעירותו שכן דבר זה מדגיש לא רק את גדולת אברהם שהכיר את הבורא מעצמו, אלא הוא פתח לכל אדם לבוא ולהצטרף לקהילת המאמינים בני אברהם. ואולי גם ליהודים שנאנסו להתנצר ולהתאסלם נושא שהיה אקטואלי בתקופת הרמב"ם. ראה אגרת השמד (מאמר קידוש השם) לרמב"ם. ואברהם הוא כידוע אביהם של כל הגרים הבאים לחסות תחת כנפי השכינה (רות רבה ד ד) ולפי הרמב"ם, אולי גם אבי הבחירה החופשית.

¹⁵ על מנת לקצר ולהתמקד בנושא שלנו, התחלנו מהלכה ג בפרק א מהלכות עכו"ם ברמב"ם, להבנת העניין, חשוב מאד להתחיל בראש הפרק, שם מתאר הרמב"ם את דורו של אנוש בו החלו בני האדם לטעות ולסגת מאמונה באל אחד לתוך עבודת סמלים (תחילה) ופסילים. (הבאנו רמב"ם זה בדברינו **והלוא אין בה ממש** בפרשת כי תשא, וכן **אלהי כסף ואלהי זהב** בפרשת יתרו). מומלץ מאד לקרוא את הפרק ברמב"ם במקור במלואו: דור אנוש מחד גיסא ודור שעבוד מצרים שם שוב יש ירידה חמורה לעבודה זרה של בית ישראל מאידך גיסא. בהקשר הרחב, של המהלך ההיסטורי-אמוני, אברהם מחזיר את הגלגל לאחור ומחדש ימי אנוש כקדם (אבל הגלגל יכול גם להתהפך חזרה ח"ח). האם הקשר זה ממעיט מדמותו של אברהם ודרכו לאמונה? שהרי אין הוא הראשון, רק כמגלה מחדש. לפיכך אולי מדגיש הרמב"ם שאברהם הגיע לאמונה בכוחות עצמו: "ולא היה לו מלמד ולא מודיע דבר... ולבו משוטט ומבין עד שהשיג דרך האמת והבין קו הצדק מתבונתו הנכונה". ולהלן נראה שאברהם מוצג כמתקן, ואין בכך שום פחיתות או מגרעת, אדרבא.

¹⁶ ראה מדרש הגדול לך לך יב: "... והיה משוטט בדעתו ואומר: עד מתי אנו משתחווים למעשה ידינו. אין ראוי לעבוד ולהשתחוות אלא לארץ שהיא מוציאה פירות והיא מחיה אותנו. כיוון שראה שהיא צריכה לגשמים ואלמלא שמים נפתחים ומורידים גשמים לא הייתה מצמחת כלום, חזר ואמר: אין ראוי להשתחוות אלא לשמים. חזר וראה את השמש שהיא מאירה לעולם והיא המגדלת צמחים, אמר: אין ראוי להשתחוות אלא לה. כיוון שראה אותה שהיא שוקעת, אמר: אין זה אלוה. חזר וראה את הירח ואת הכוכבים... כיוון שעלה עמוד השחר בטלו כולם, אמר: אין זה אלוה. והיה מצטער ואומר: אלמלא יש להם מנהיג, מפני מה זה שוקע וזה עולה? משל לאחד שהיה מהלך בדרך וראה בירה גדולה וגבוהה...". את עניין הבירה נראה בהמשך. ונראה שיש קשר בין המדרש הגדול (המכונה המדרש התימני) ודברי הרמב"ם.

¹⁷ הרמב"ם מקיים גם את גיל 3 וגם את גיל 48 שראינו לעיל (תוך עיגול לארבעים). הרמב"ם מבחין בין ילד, נער שמתחיל "לשוטט בדעתו" ולהבין שמשוה משובש בדרך בה הולכת סביבתו ובין הכרה פנימית בוגרת: "הכיר את בוראו". בין אמונה "שלילית" ששוללת ומנתצת אמונות פסולות (תרתי משמע) בלהט נעורים ובין אמונה חיובית ובוגרת שבונה ויוצרת דרך חדשה: "כי ידעתי למען אשר יצנה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט" (בראשית יח ט).

בראיותיו, ביקש המלך להורגו ונעשה לו נס ויצא לחרן.¹⁸ והתחיל לעמוד ולקרוא בקול גדול לכל העולם ולהודיעם שיש שם אלוה אחד לכל העולם ולו ראוי לעבוד. והיה מהלך וקורא ומקבץ העם מעיר לעיר ומממלכה לממלכה עד שהגיע לארץ כנען והוא קורא, שנאמר: "ויקרא שם בשם ה' אל עולם" (בראשית יב ח).¹⁹

בראשית רבה יד, פרשת בראשית

"וייצר ה' אלהים את האדם" - בזכותו של אברהם, א"ר לוי: "האדם הגדול בענקים" (יהושע יד טו) - זה אברהם. ולמה קורא אותו גדול? שהיה ראוי להבראות קודם לאדם הראשון, אלא אמר הקב"ה שמא יקלקל ואין מי שיבוא לתקן תחתיו, אלא הרי אני בורא את האדם תחלה שאם יקלקל יבא אברהם ויתקן תחתיו.²¹

בראשית פרק ד פסוק כו

וְלִשְׁתָּה גַם הוּא יֵלֵד בֶּן וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ אֶנֶשׁ אֲזִי הוּחַל לְקָרָא בְּשֵׁם ה'.²²

בראשית רבה פרשה לט סימנים א-ב

"ויאמר ה' אל אברם לך מארצך וגו' ", ר' יצחק פתח: "שְׁמַעֲי בַת וְרָאִי וְהָטִי אֶזְנְךָ וְשָׁכַחִי עֲמָךְ וּבִית אֲבִיךָ" (תהלים מה יא).²³ אמר רבי יצחק: משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום, וראה בירה אחת דולקת.²⁴ אמר:

¹⁸ איך מסתדרים דברים אלה עם הציווי לך לך? והרי את הקטע הראשון מאור כשדים לחרן עשה אברהם עם תרח אביו וכל משפחתו! אותה משפחה שאברהם התעמת איתה כל העת ואשר מסרה אותו לנמרוד! האם שילמה כל משפחת אברם על מעשיו? האם הזדהו איתו בסופו של דבר? הרמב"ם כמובן אינו מחויב למדרש (כן, למקרא), למרות שמדבריו על הנס שנעשה לאברהם נראה שהוא מכון לנס כבשן האש.

¹⁹ כדאי לקרוא במקור את דברי הרמב"ם בפרק א בהלכות עבודת כוכבים, שם במלואם, אשר משרטט את תפיסתו לגבי התפתחות האמונה בא-ל אחד: "בימי אנוש טעו בני האדם טעות גדול ... אמרו הואיל והאלהים ברא כוכבים אלו וגלגלים להנהיג את העולם ... ראויים הם לשבחם ולפארום ולחלוק להם כבוד, וזהו רצון האל ברוך הוא ... התחילו לבנות לכוכבים היכלות ולהקריב להן קרבנות ולשבחם ולפארום ... ואחר שארכו הימים עמדו בני האדם נביאי שקר ואמרו שהאל צוה ואמר להם עבדו כוכב פלוני או כל הכוכבים והקריבו לו ונסכו לו ... ואומרים לכל העם שזו הצורה מטיבה ומריעה וראוי לעובדה וליראה ממנה ... וכיון שארכו הימים נשתכח השם הנכבד והנורא מפי כל היקום ומדעתם ולא הכירוהו. ונמצאו כל עם הארץ הנשים והקטנים אינם יודעים אלא הצורה של עץ ושל אבן וההיכל של אבנים שנתחנכו מקטנותם להשתחוות לה ולעבדה ... והחכמים שהיו בהם ... מדמין שאין שם אלוה אלא הכוכבים והגלגלים ... אבל צור העולמים, לא היה שום אדם שהיה מכירו ולא יודעו אלא יחידים בעולם כגון תנוך ומתושלח נח שם ועבר. ועל דרך זה היה העולם הולך ומתגלגל עד שנולד עמודו של עולם והוא אברהם אבינו". קטע זה של הרמב"ם מעצים מאד את גילוי האמונה העצמי של אברהם. איתן זה מגלה את בורא עולם "בדעתו", תאמר בזכות הנותן לאדם דעת, ומחזיר את העולם לתחילתו לאמונה הטבעית והראשונית בבורא העולם.

²⁰ ראה הפסוק המלא בספר יהושע יד טו: "וְשֵׁם חֲבֵרוֹן לְפָנִים קָרִית אֲרָבַע אֲמֹדִים הַגְּדוֹל בְּעֵנְקֵים הוּא וְהָאָרֶץ שְׁקֵטָה מִמְּלַחְמָה". נראה שלמרות הקשר של אברהם לחברון, לדרשת ר' לוי אין שם קשר לפסוק והוא מוציא ממנו את שלש המילים שמתאימות לו.

²¹ שוב ושוב אנחנו חוזרים למדרש בקהלת רבה ז א דברי הקב"ה לאדם הראשון: "תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי, שאם קלקלת אין מי שיתקן אחריו". וכאן יש תיקון של אברהם "הגדול בענקים" אחרי אדם הראשון! אם תרצה לומר, אדם הראשון הוזהר שאין תיקון ע"מ שייזהר שבעתיים, אך באמת יש (תמיד) תיקון. ואם תרצה לומר, שזה ההבדל בין קלקול חומרי שאחריו לפעמים באמת אין תיקון, כגון מה שאנחנו מעוללים לכדור הארץ. אבל בקלקול רוחני - לעולם יש תיקון ותשובה. ועכ"פ, ראה הערה 15 לעיל וחבר את הדברים לכאן. אברהם מתקן ומחזיר את העולם לשורשו האמוני, והכל מדעתו הוא. "ברוך החונן לאדם דעת".

²² אגב הפסוק בו סיים הרמב"ם לעיל: "ויקרא שם בשם ה' אל עולם", נעשה אתנחתא ונפנה לנושא של קריאה בשם ה', הגם שברור שזה נושא שיש להקדיש לו דף נפרד. שלוש פעמים מוזכר עניין הקריאה בשם ה' אצל אברהם: בכניסה לארץ כפי שמביא הרמב"ם לעיל (בראשית יב ח), בחזרתו מגלות מצרים הראשונה והתיישבותו מחדש בארץ (בראשית יג ד) ובנטיעת האשל בבאר שבע לאחר הברית עם אבימלך מלך פלשתים (בראשית כא לג). יצחק, ממשיך בקריאה בשם ה', כאשר הוא נצמד לארץ ישראל ולא יורד מצרימה כאברהם אביו (בראשית כו כה). מכאן מתגלגלת הקריאה בשם ה' בהתגלות למשה (שמות לג יט, לד ה), לאלהיו בהר הכרמל (מלכים א יח כד) ועוד ועוד עד לאחרית הימים, בהם: "אֶהְפֹּךְ אֶל עַמִּים שְׁפָה בְרוּךְ לְקָרָא כְּלָם בְּשֵׁם ה' לְעַבְדוֹ שְׂכָם אֶחָד" (צפניה ג ט). אז למי זכות הראשונים של הקריאה בשם ה', לאברהם או לאנוש? לפי הרמב"ם לעיל, למרות שאינו מביא פסוק זה, ההסבר הוא כפי שדרשנו לעיל. אנוש, או אפילו אלה שקדמו לו, אדם הראשון, הם הראשונים, אך גם אברהם הוא ראשון, אם כמגלה בזכות עצמו ואם כמתקן. רוב מניין ובניין של המפרשים והמדרשים (להוציא אולי הספורנו), מדגישים את המילה "הוחל" אצל אנוש, היינו שהפסוק הוא לגנאי, שכאן החלה הירידה, ששם ה' נעשה חולין ונוצרו "אלהים אחרים" (ספרי דברים פרשת עקב פיסקא מג). ולפיכך, אכן, כפי שהרמב"ם מביא בסוף דבריו, הקריאה הראשונה בשם ה' היא של אברהם! וכאמור, לנושא זה יש להקדיש דף מיוחד בהזדמנות אחרת. נשוב לנתיב האמונה של אברהם.

²³ אברהם עוזב את אור כשדים וחרן. שם אי אפשר להגיע לאמונה אמיתית, גם אם שם הייתה ההארה הראשונה. ראה רמב"ן בראשית יב ב: "מפני שעשו אנשי אור כשדים עמו רעות רבות על אמונתו בהקב"ה, והוא ברח מהם ללכת ארצה כנען ונתעכב בחרן, אמר לו לעזוב גם אלו ולעשות כאשר חשב מתחלה, שתהיה עבודתו לו וקריאת בני האדם לשם ה' בארץ הנבחרת ... אבל התורה לא תרצה להאריך בדעות עובדי עבודה זרה ולפרש הענין שהיה בינו ובין הכשדים באמונה, כאשר קצרה בענין דור אנוש וסברתם בעבודה זרה שחידשו". בבת אחת הופך הרמב"ן את הקערה על פיה! אברהם לא מנסה לתקן עולם במלכות שדי, או שמא ניסה וראה שטוב שיתחיל בצנוע: בעצמו, משפחתו ואנשי ביתו. ואם לא הולך, נלך למקום ראוי יותר. ראה דברינו [מפגשי אברהם עם תושבי הארץ](#), בפרט המפגש עם מלכיצדק מלך שלם (ירושלים כערש האמונה המונותיאסטית ולפיכך אברהם הולך לשם). נראה שאת הרמב"ן, שנכפו עליו וויכוחים עם הנוצרים, לא מעניין מה קרה בין אברהם לכשדים, רק האמונה הישראלית. אגב אורחא ובלי משים, נראה שעלינו על מחלוקת יסודית בתהליך ויעוד אמונתו של אברהם, "אב המון גויים", בין גישת רמב"ן

תאמר שהבירה זו בלא מנהיג? הציץ עליו בעל הבירה, אמר לו: אני הוא בעל הבירה. כך, לפי שהיה אבינו אברהם אומר: תאמר שהעולם הזה בלא מנהיג? הציץ עליו הקב"ה ואמר לו: אני הוא בעל העולם. "וַיִּתְּאוּ הַמַּלְאָךְ וְיַגִּיד" (שם יב) – ליפותך בעולם, "כִּי הוּא אֲדַנְיָ וְהִשְׁתַּחֲוִי לוֹ" – "ויאמר ה' אל אברם לך לך".²⁵

ספרי דברים פסקא שיג

"ימצאהו בארץ מדבר" – זה אברהם. משל למלך שיצא הוא וחיילותיו למדבר. הניחוהו חיילותיו במקום הצרות, במקום הגייסות, במקום הליסטים והלכו להם. נתמנה לו גיבור אחד, אמר לו: אדוני המלך, אל יפול לבך עליך ואל יהי עליך אימה של כלום. חייד שאיני מניחך, עד שתיכנס לפלטרים שלך ותישן על מטתך. כענין שנאמר: "ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים" (בראשית טו ז).²⁶ "יסובנהו" – כענין שנאמר: "ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך" (בראשית יב א).²⁷ "יבוננהו" – עד שלא בא אברהם אבינו לעולם, כביכול לא היה הקב"ה מלך אלא על השמים בלבד, שנאמר: "ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי" (בראשית כד ז). אבל משבא אברהם אבינו לעולם, המליכו (לקב"ה) על השמים ועל הארץ, כענין שנאמר: "ואשביעך בה' אלהי השמים ואלהי הארץ" (שם שם ג).²⁸

שכל טוב (בובר) שמות פרק יח

"כי אמר גר הייתי בארץ נכריה" – כענין שנאמר: נכריה עבודתו (ישעיה כח כא). אמר ר' אלעזר המודעי: כך אמר משה: הואיל וכל העולם עובדי ע"ז הם, אני אעבוד למי שאמר והיה העולם.²⁹

שבת שלום וגשמים בעיתם³⁰

מחלקי המים

המצמצמת וגישת הרמב"ם המרחיבה (למרות שגם הרמב"ם מסיים בקריאה בשם ה' בארץ כנען), והמדרש עומד בתוך וניתן להידרש לכאן או לכאן.

²⁴ הפרשנים מסבירים שבירה דולקת היא ארמון בוער (שוב אנחנו בעסקי אש ואור?), רמז לדור הפלגה ושאר דורות שקלקלו, כולל דורו של אברהם ולפי זה, דווקא מהארמון הבוער הסיק אברהם שחייב להיות לו בעל בית. ואולי הפירוש הוא ארמון בוקה ומואר, לא דווקא נשרף. ואם נחזור שוב למדרש הגדול שהבאנו בהערה 16 ונמשיך ממקום שפסקנו שם: "משל למה הדבר דומה? לאחד שהיה מהלך בדרך וראה בירה גדולה וגבוהה ביותר. ביקש להיכנס לתוכה, חיזר על כל צדדיה ולא מצא פתח. קרא כמה קולות ואין עונה אותו. נשא עיניו וראה כלי צמר אדומים שהן שטוחים על הגג. אח"כ ראה כלי פשתן לבנים. אמר אותו האיש: ודאי אדם יש בבירה זו, ואילו לא היה בה אדם, למה אילו ניטלים ואלו ניתנים? כיון שראה אותו בעל הבירה שהוא מצטער על כך, אמר לו: למה אתה מצטער? אני הוא בעל הבירה!

²⁵ "לך לך" קודם, או האמונה קודם? אברהם "עובר ממקום למקום" בחיפושיו אחרי האמונה והבנת העולם. המלך – הקב"ה, אהב את דבריו של אברהם שהכיר מעצמו את בעל הבירה. המלך תאב את יופיו של אברהם. ודווקא משום כך הוא אמר לו לצאת לדרך חדשה – "לך לך". וכשאברהם מגיע לארץ היעודה הוא מכתיר את בעל הבירה את המלך: "אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: מיום שברא הקב"ה את העולם, לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון, עד שבא אברהם וקראו אדון, שנאמר: ויאמר אדני אלהים במה אדע כי אירשנה" (ברכות ז ב). וגם כאן שוב אברהם מתקן את שקלקל אדם הראשון וצאצאיו, שהרי כבר קרא אדה"ר את הקב"ה אדון (בראשית רבה יז ד).

²⁶ מי כאן המלך שנטשו אותו ומי כאן הגיבור שבא לעזרת המלך? לכאורה, המלך הוא אברהם והגיבור הוא הקב"ה שבא להצילו. אך בקריאה נוספת, בפרט לאור המשך המדרש על "יבוננהו" ו"יצרנהו" ששם אברהם הוא שמבונן (ומתבונן ובונה) והוא שנוצר את נפשו ונותנה לקב"ה, אפשר שאולי גם כאן המלך הוא המלך שבכל מדרש, היינו הקב"ה שכל אומות העולם נטשו אותו והלכו לעבוד אלהים אחרים. ואילו הגיבור הוא אברהם, אשר כביכול מביא את המלך חזרה לארמון. ויש לעיין עוד במדרש זה.

²⁷ הנושא כאן הוא הקב"ה, הוא שמסובב את אברהם. ואם נניח שיש רצף במדרשים, אז במדרש הקודם המלך שנטש הוא אברהם והקב"ה הוא הגיבור שמביא את המלך לארמון (לארץ ישראל).

²⁸ כאן שוב מתהפך הגלגל. אברהם הוא הנושא, הוא המבונן. ושוב, אם נניח שיש רצף דרשני במדרשים, אזי המלך שנטש הוא הקב"ה והגיבור המביא אותו לארמון המבטחים הוא אברהם. וכך משמע גם מהדרשה הבאה על "יצרנהו". וכאמור, יש לחקור מדרש זה.

²⁹ לצד אברהם, גם משה מוצג כדמות שהגיעה לאמונה בכוחות עצמה ועל רקע העולם האלילי. ראה דברינו איש מצרי וכן השבועה שנשבע משה ליתרו בפרשת שמות. הלשון הקצרה והפשטנית "הואיל וכל העולם עובדי ע"ז הם, אני אעבוד למי שאמר והיה העולם" אצל משה, בהשוואה עם אריכות המדרשים לגבי אברהם, רומזת אולי לכך שדרכו של משה כבר נסללה ע"י אברהם וקודמיו. ראה אגב איך מדרש זה מתמודד עם "ארץ נכריה" שבפסוק, וזה כבר עניין לפרשת שמות ולדמותו של משה.

³⁰ נקווה שכל אחינו שבאו לחגוג איתנו את חג הסוכות בארץ ישראל, כבר שבו בשלום לבסיסם, בפרת, בהדסון ובכלל, ונוכל מהיום, ז' בחשוון, לשאל בכל לב על הגשמים. זהו ששנינו: "בשלושה במרחשון שואלין את הגשמים. רבן גמליאל אומר: בשבעה בן, חמישה עשר יום אחר החג כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת" (מסכת תענית פרק א משנה ג). וראה עוד בגמרא ברכות כט א: "אמר רב ביבי בר אבבי: כל השנה כולה מתפלל אדם הבינו חוץ מימות הגשמים, מפני שצריך לומר שאלה בברכת השנים". שיתגשמו שאלותינו.